

Handläggningen av ett tvångsmedelsärende vid åklagarkammaren i Umeå

1. SAMMANFATTNING

Nämnden har granskat handläggningen av ett tvångsmedelsärende vid åklagarkammaren i Umeå i vilket en åklagare beslutat att underlåta att underrätta den enskilde om hemlig tvångsmedelsanvändning.

Ett flertal anmärkningsvärda fel och brister har uppmärksamats. Bl.a. har samtliga tre ansökningar om hemlig övervakning utformats på ett sätt som inte varit lagenligt genom att uppta brott som inte är av sådan svårhetsgrad eller med sådant straffvärde att de kan ligga till grund för tvångsmedelsanvändningen. Vidare har åklagaren vid två tillfällen ansökt om och beviljats tillstånd till hemlig övervakning avseende felaktigt angivna telefonnummer. Ett beslut om hemlig övervakning har dessutom verkställts avseende ett annat telefonnummer än det som tillstånd hade beviljats för, vilket innebär att det saknats laglig grund för tvångsmedelsanvändningen.

Nämnden uttalar kritik avseende handläggningen i flera avseenden. Hanteringen av ärendet har präglats av åklagarens bristande noggrannhet och det har inneburit en risk för att enskilda drabbas av ett obefogat intrång i den personliga integriteten.

Vissa för tillsynen betydelsefulla frågor har inte gått att utreda. Nämnden erinrar därför kammarledningen om att de myndigheter som omfattas av nämndens tillsyn är skyldiga att lämna begärda uppgifter även om det förutsätter viss efterforskning.

2. BAKGRUND

En åklagare vid åklagarkammaren i Umeå har underrättat Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden (nämnden) om ett beslut att underlåta att underrätta en enskild om hemlig övervakning av elektronisk kommunikation (hemlig övervakning). I beslutet anges att tvångsmedelsanvändningen avsett brotten rån, övergrepp i rättssak och olaga frihetsberövande.

Efter kontakt med åklagaren beslutade nämnden att granska tvångsmedelsärendet för att kontrollera om det handlagts i enlighet med lag eller annan författning.

3. RÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER

3.1 Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation m.m.

Bestämmelser om hemlig övervakning finns i 27 kap. rättegångsbalken (RB). Beslut om tillstånd till hemlig övervakning meddelas av rätten efter framställning av åklagaren (27 kap. 21 § första stycket RB). Hemlig övervakning får användas om någon är skäligen misstänkt i förundersökning om brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i sex månader (27 kap. 19 § tredje stycket och 20 § första stycket RB). Hemlig övervakning får, utöver fall där det finns någon skäligen misstänkt, även användas i syfte att utreda vem som skäligen kan misstänkas för brottet om åtgärden är av synnerlig vikt för utredningen (27 kap. 20 § andra stycket RB). Hemlig övervakning får då endast användas vid förundersökning om brott som kan föranleda hemlig avlyssning (27 kap. 19 § fjärde stycket RB). Det innebär att det som huvudregel krävs antingen ett brott med två års fängelse som minimistraff eller ett brott med ett straffvärde som överstiger två års fängelse (den s.k. straffvärdesventilen). Straffvärdesventilen har knutits till det enskilda brottets straffvärde och får inte tillämpas vid flerfaldig brottslighet där det samlade straffvärdet överstiger två år.¹

Straffet för övergrepp i rättssak är fängelse i högst fyra år (17 kap. 10 § brottsbalken). För rån och olaga frihetsberövande är lägsta föreskrivna straff fängelse i ett år (4 kap. 2 § och 8 kap. 5 § brottsbalken).

I ett beslut om tillstånd till hemlig övervakning ska det anges bl.a. vilket telefonnummer eller annan adress samt vilken tid som tillståndet avser. Ett tillstånd till hemliga tvångsmedel får inte bestämmas längre än nödvändigt (27 kap. 21 § RB).

---

¹ Prop. 2002/03:74 s. 34.

Om det inte längre finns skäl för ett hemligt tvångsmedel ska åklagaren eller rätten omedelbart upphäva beslutet (27 kap. 23 § RB).

3.2. Förstöring

Reglerna om granskning, bevarande och förstöring av upptagningar och uppteckningar (material) från bl.a. hemlig övervakning finns i 27 kap. 24 § RB. Material ska, i de delar det är av betydelse från brottsutredningssynpunkt, bevaras till dess förundersökningen har lagts ner eller avslutats eller, om åtal väckts, målet avgjorts slutligt.

3.3 Underrättelse till enskild

En underrättelse om att hemliga tvångsmedel har använts ska lämnas så snart det kan ske utan men för utredningen, dock senast en månad efter det att förundersökningen avslutades (27 kap. 31 § fjärde stycket RB). Skyddas uppgifterna av vissa bestämmelser om sekretess ska underrättelsen skjutas upp till dess sekretess inte längre gäller (27 kap. 33 § första stycket RB). Om det på grund av sekretess inte har kunnat lämnas någon underrättelse inom ett år från det att förundersökningen avslutades, behöver någon underrättelse inte lämnas (27 kap. 33 § andra stycket RB). Åklagaren är i dessa fall skyldig att underrätta nämnden om sitt beslut (14 b § andra stycket förundersökningskungörelsen [1947:948]).

4. UTREDNINGEN

Nämnden har tagit del av handlingarna i tvångsmedelsärendet. Av handlingarna framgår såvitt nu är av intresse följande.

Åklagaren har inledningsvis ansökt om och beviljats tillstånd till hemlig övervakning genom inhämtning av uppgifter om vilka elektroniska kommunikationsutrustningar som funnits inom ett visst geografiskt område (s.k. basstationstömning). Ansökan och tillstånd omfattar en tidsperiod på ett dygn. I den till ansökan bifogade promemorian har tidsperioden angetts till fyra timmar med början efter midnatt det aktuella dygnet. Vid tidpunkten för ansökan om basstationstömning fanns ingen skäligen misstänkt i ärendet. Som grund för ansökan och tillstånd har brotten rån, olaga frihetsberövande och övergrepp i rättssak angetts. I ovan nämnd promemoria har det antecknats att ”brottens straffvärde överstiger två år”.

Åklagaren har därefter ansökt om och beviljats tillstånd till hemlig övervakning avseende ett telefonnummer som förmodades tillhöra en skäligen misstänkt. Telefonnumret visade sig dock vara felaktigt. Av tjänsteanteckning i ärendet jämte en promemoria benämnd ”Rättelse” framgår att åklagaren blivit

informerad om att fel telefonnummer av misstag angetts i den till ansökan bifogade promemorian och att detta fått till följd att det felaktiga telefonnumret angetts även i ansökan och tillståndsbeslut. Vidare framgår det korrekta telefonnumret. Åklagaren har därefter ansökt om och beviljats tillstånd till hemlig övervakning avseende detta telefonnummer men felaktigt angett en utländsk landskod.

Även i ovan nämnda tillståndsbeslut anges brotten rån, olaga frihetsberövande och övergrepp i rättssak som grund för tvångsmedelsanvändningen.

Den 10 december 2018 beslutade åklagaren att lägga ner förundersökningen. Det första beslutet om att skjuta upp underrättelse till den enskilde fattades den 22 mars 2019. Den 20 december 2019 beslutade åklagaren med hänvisning till sekretess att underlåta att underrätta den enskilde om tvångsmedelsanvändningen. Åklagaren har den 18 mars 2019 fattat beslut om att materialet ska förstöras.

Nämnden har ställt ett flertal frågor till berörd åklagare. Då denne inte längre är i tjänst vid kammaren har kammarledningen i stället besvarat frågorna. De svar som lämnats har varit kortfattade. Ett flertal av frågorna har kammarledningen uppgett sig inte kunna besvara alls.

Av yttrandet framgår sammanfattningsvis följande. Tillståndet till hemlig övervakning avseende det felaktigt angivna telefonnumret verkställdes aldrig. Det går inte av ärendet att se att några andra åtgärder vidtagits annat än att en ny ansökan har lämnats in till tingsrätten. Det är oklart varför det första felaktiga beslutet inte hävts. Tillstånd till hemlig övervakning har verkställts avseende det telefonnummer som anges i polisens promemoria, det vill säga ett svenskt telefonnummer. Verkställighet har således skett avseende ett telefonnummer som i och för sig är det telefonnummer den misstänkte använt sig av men inte det telefonnummer som angetts i tingsrättens beslut.

5. NÄMNDENS BEDÖMNING

5.1 Ansökningar om hemlig övervakning som delvis saknat laglig grund

I det granskade ärendet har åklagaren vid sammanlagt tre tillfällen ansökt om och beviljats tillstånd till hemlig övervakning i förundersökning gällande rån, olaga frihetsberövande och övergrepp i rättssak.

I fråga om åklagarens inledande ansökan om hemlig övervakning kan nämnden konstatera följande. Ansökan har gjorts i syfte att utreda vem som skäligen kan misstänkas, vilket i aktuellt fall innebär att det – med tillämpning av den s.k. straffvärdesventilen – krävs att vart och ett av de tillståndsgrundande brotten

bedöms ha ett straffvärde som överstiger två års fängelse. Det har inom ramen för granskningen inte gått att utreda vilken bedömning som gjorts beträffande respektive brotts straffvärde. Handläggningen av ärendet och de uppgifter som finns att tillgå tyder dock på en felaktig tillämpning av straffvärdesventilen, det vill säga att den tillämpats avseende den samlade brottslighetens straffvärde. Nämnden bedömer dock att omständigheterna vid ett av brotten (rån) är sådana att det brottet enskilt har ett straffvärde som överstiger två år. Det innebär att tvångsmedelsanvändningen i denna del inte saknat stöd i lag, men att ansökan utformats på ett sätt som inte är lagenligt.

Övergrepp i rättssak är, i de fall där det finns en skäligen misstänkt, inte ett så allvarligt brott att det kan föranleda hemlig övervakning. I fråga om de två tvångsmedelsansökningar som gjordes vid tidpunkten då det fanns en skäligen misstänkt borde åklagaren därför rätteligen inte ha angett övergrepp i rättssak som grund för ansökan om tillstånd att använda tvångsmedlet. Även i denna del har alltså åklagaren utformat ansökningarna på ett sätt som inte är lagenligt.

Det ovan sagda innebär att samtliga tvångsmedelsansökningar i någon del har saknat stöd i lag. Åklagaren bär ansvaret för att varje angivet brott i en ansökan om hemliga tvångsmedel är tillståndsgrundande och för att ansökan i sin helhet står i överensstämmelse med lag. Enligt nämnden förtjänar hanteringen kritik.

5.2 Begränsning av tillståndstiden

Som framgått får ett tillstånd till hemliga tvångsmedel inte bestämmas längre än nödvändigt. Det har inte gått att utreda varför åklagaren inte begränsat tillståndstiden i den första ansökan om hemlig övervakning i enlighet med vad som angetts i underlaget. Utgångspunkten enligt nämnden är att det alltid åligger åklagaren att i den mån det är möjligt begränsa tillståndstiden i en ansökan om hemliga tvångsmedel. Detta gäller också vid hemlig övervakning som innefattar basstationstömning vilket är en åtgärd som får anses särskilt integritetskänslig eftersom den kan komma att drabba vem som helst.²

5.3 Felaktiga telefonnummer, tillståndsbeslut som inte hävts och verkställighet utan stöd i lag

I ärendet har åklagaren inledningsvis ansökt om och beviljats tillstånd till hemlig övervakning avseende ett felaktigt angivet telefonnummer. Såvitt framkommit har beslutet varken hävts eller verkställts.

Åklagaren har därefter ansökt om och fått beviljat tillstånd till hemlig övervakning avseende ytterligare ett felaktigt telefonnummer i och med att en

---

² Lindberg, Gunnel, *Straffprocessuella tvångsmedel – när och hur får de användas?* 4 uppl., Karnov Group 2018, s. 546.

utländsk landskod angetts i ansökan. Såvitt framkommit har beslutet inte hävts. Av kammarledningens yttrande framgår att detta tillstånd aldrig verkstälts. I stället har hemlig övervakning verkstälts avseende ett telefonnummer som den misstänkte visserligen använde sig av men som åklagaren inte beviljats tillstånd för. Det har således inte funnits laglig grund för tvångsmedelsanvändningen. Nämnden anser att den hantering som förevarit är anmärkningsvärd och förtjänar kritik. Åklagaren borde när felet uppdagades dels hävt det felaktiga beslutet, dels ansökt om ett nytt tillstånd avseende korrekt telefonnummer. Därutöver kan nämnden konstatera att åklagaren rätteligen borde ha hävt även det första felaktiga tillståndsbeslutet.

Åklagarens hantering i denna del synes genomgående ha präglats av bristande noggrannhet, vilket har inneburit en risk för att enskilda drabbas av ett obefogat intrång i den personliga integriteten.

5.4 Beslut om förstöring

Genom reglerna om förstöring ska det säkerställas att material från hemliga tvångsmedel inte bevaras under längre tid än nödvändigt. I det granskade ärendet har förstöringsbeslutet fattats först tre månader efter att förundersökningen lades ner. Nämnden får därför återigen anledning att understryka vikten av att beslut om förstöring fattas med erforderlig skyndsamhet.³

5.5 Underrättelse till enskild

Nämnden konstaterar att den första prövningen av om den enskilda ska underrättas om tvångsmedelsanvändningen inte gjorts inom lagstadgad tid. Det har dröjt tre månader från det att förundersökningen avslutades till dess att åklagaren gjort en första prövning. Dröjsmålet föranleder nämnden att erinra kammaren om vikten av väl fungerande rutiner för hanteringen av underrättelseprövningen.

5.6 Avslutande synpunkter

Granskningen visar att det har förekommit anmärkningsvärda och upprepade fel i handläggningen av ärendet. Som framgått föranleder handläggningen kritik i flera avseenden. Granskningen har vidare försvårats genom att för tillsynen betydelsefulla frågor inte kunnat besvaras eftersom den åklagare som handlagt ärendet inte längre tjänstgör vid åklagarkammaren. Nämnden kan i och för sig ha förståelse för att en del frågor är svåra för annan än handläggande åklagare att besvara, men finner ändå anledning att erinra kammarledningen om att de

---

³ Se nämndens uttalande den 17 oktober 2019 ”Ärenden vid åklagarkammaren i Umeå i vilka den enskilde inte underrättats om hemlig tvångsmedelsanvändning” dnr 65-2018.

myndigheter som omfattas av nämndens tillsyn är skyldiga att lämna begärda uppgifter även om det förutsätter viss efterforskning från myndighetens sida.⁴

6. BESLUT

Med den kritik som ligger i det sagda avslutas ärendet.

På Säkerhets- och integritetsskyddsnämndens vägnar

Gunnel Lindberg

I avgörandet har deltagit: Gunnel Lindberg (ordförande), Barbro Thorblad, Anti Avsan, Charlotta Bjälkebring Carlsson, Matheus Enholm, Elisabeth Falkhaven, Eva Flyborg, Christina Linderholm, Olle Sandahl och Björn von Sydow (enhälligt).

Föredragande: Linnea Svensson

Expedition till:

Åklagarkammaren i Umeå

För kännedom till:

Åklagarmyndigheten (Huvudkontoret, Tillsynsavdelningen)

---

⁴ Prop. 2006/07:133 s. 81 f.